

ESKİ DEVİRLERDEN GÜNÜMÜZE

Kazakistan ve Kazaklar

ÇEVİREN ABDULVAHAB KARA

 SELENGE

KAZAKİSTAN İLİMLER AKADEMESİ

ESKİ DEVİRLERDEN GÜNÜMÜZE

KAZAKİSTAN
VE KAZAKLAR

KAZAKİSTAN İLİMLER AKADEMESİ

ESKİ DEVİRLERDEN GÜNÜMÜZE

**KAZAKİSTAN
VE KAZAKLAR**

Kazakçadan Çeviren
Doç. Dr. Abdulvahab Kara

Selenge Yayınları
İstanbul - 2007

Selenge Yayınları No:38
Tarih Dizisi 29

Dizgi-Sayfa Düzeni
Selahattin Uslucan

Tashih Redaksiyon
Dilara Batur

Kapak
Nüans Ajans

Baskı-Cilt
Turuncu Matbaası

ISBN 978-975-8839-45-4

Selenge Yayınları
Ticarethane Sok. No: 41/24 Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0.212 514 45 73 Fax: 0.212 511 09 35
www.selenge.com.tr
e-mail:selenge@selenge.com.tr

İÇİNDEKİLER

KITABIN ÖNSÖZÜ	11
ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ	13

BİRİNCİ BÖLÜM ESKİ ÇAĞDA KAZAKİSTAN

1. TAŞ DEVRİ.....	19
1. Doğal durumlar ve eski hominidlerin yaşadığı çevre	20
2. Erken Paleolitik.....	24
3. Geç Paleolitik	28
4. Neolitik	31
2. TUNÇ DEVRİ.....	36
1. Eski Çiftçiler ve Çobanlar	36
2. Eski Madenciler, Demirciler ve Çömlekçiler	43
3. Din ve Sanat	49
3. KAZAKİSTAN'DAKİ KABİLE BİRLİKLERİ VE ESKİ DEVLETLER	54
1. Sakaların Siyasi Tarihi	56
2. Sakalar'da Ekonomi ve Toplum.....	63
3. Sanat ve Mitoloji	68
4. Üysünler (Usunlar veya Wusunlar)	72
5. Kanglı Devleti.....	76
6. Hunlar	81
7. Sarmatlar	85

İKİNCİ BÖLÜM ORTAÇAĞDA KAZAKİSTAN

1. ERKEN VE GELİŞMİŞ ORTAÇAĞ DAVLETLERİ.....	91
1. Göktürk ve Türgiş Kağanlıkları	91
2. Karluk Devleti	96

6	ESKİ DEVİRLERDEN GÜNÜMÜZE KAZAKİSTAN TARİHİ	
	3. Oğuz Devleti (IX-XI. Yüzyıllar)	99
	4. Kimek Kağanlığı (IX-XI. Yüzyıllar)	102
	5. Karahanlılar (942-1210)	106
	6. Karahitaylar (1128-1213) Nayman ve Kerey Ulusları	109
	7. Kıpçak Hanlığı (XI. Yüzyılın Başı-1219)	112
2.	KAZAKİSTAN TOPRAKLARINDA	
	BÜYÜK İPEK YOLU, BOZKIR VE ŞEHİR.....	120
	1. Büyük İpek Yolu'nun Güzekgahları ve Kolları	122
	2. Kültürlerin birbirine etkisi ve birbirini zenginleştirmesi	128
	3. VI. Yüzyıldan IX. Yüzyılın ilk yarısına kadar	
	şehirler ve yerleşimler	135
	4. IX. Yüzyılın ikinci yarısından XIII. Yüzyılın	
	başlarına kadar şehirler ve yerleşimler.....	139
	5. Kazakistan göçebelerinin arkeolojik yadigârları	142
3.	MOĞOL DEVRİNDE KAZAKİSTAN.....	145
4.	XIV-XV. YÜZYILDA ORTAÇAĞ DEVLETLERİ.....	155
	1. Siyasi Tarih	155
	2. Ekonomi ve kültür	168
5.	KAZAKİSTAN'DA ETNOGENEZ VE ETNİK SÜREÇLER.....	173
	1. Kazak halkının ortaya çıkışıyla ilgili antropolojik meseleler	173
	2. Kazakistan topraklarındaki etnik süreçler.....	188
	3. Kazak halkının oluşumunun tamamlanması.....	195
6.	XV-XVII YÜZYILLARDA KAZAK HANLIĞI	205
	1. Siyasi tarih	205
	2. Ekonomi ve kültür	223
7.	GEÇ ORTAÇAĞ ŞEHİR KÜLTÜRÜ.....	235
	1. XIII. Yüzyıl ve XV. yüzyılın ilk yarısındaki	
	şehirler ve yerleşim birimleri	235
	2. XV-XVIII. Yüzyıllarda şehir ve oba yerleşimleri	239

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇARLIK RUSYA'NIN HAKİMİYETİ ALTINDA KAZAKİSTAN

1.	KAZAKİSTAN'IN RUSYA'YA İLTİHAKI:	
	TABI OLMASI, İŞGAL EDİLMESİ VE SÖMÜRÜLMESİ	249
2.	XVIII. YÜZYIL İLE XIX. YÜZYILIN ORTASINDA	
	KAZAK TOPLUMUNUN SOSYO EKONOMİK GELİŞİMİ.....	262
	1. Ekonomik hayat	262
	2. Sosyal organizasyon	269
	3. Sosyal bölünme	274

3. KAZAKİSTAN'IN ÇARLIK RUSYASI HAKİMİYETİNE GİRMESİ ESNASINDA MİLLİ KURTULUŞ MÜCADELESİ.....	282
1. Millî kurtuluş hareketlerinin temel safhaları, sonuçları ve problemleri.....	282
2. Küçük Cüz Kazaklarının Sırım Datoğlu liderliğinde isyan etmesi.....	285
3. İsatay Taymanolu ile Mahambet Ötemişoğlu'nun önderliğindeki isyan.....	293
4. 1837-1847 yıllarında Kenasarı Han'ın liderliğinde yapılan isyan	301
5. Sirderya Kazaklarının Canhoca Nurmuhammedoğlu liderliğindeki ayaklanması	310
4. XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA KAZAKİSTAN'DA SOSYO EKONOMİK İLİŞKİLER.....	313
5. XVIII. YÜZYILDAN XX. YÜZYILIN BAŞLARINA KADAR KAZAKİSTAN KÜLTÜRÜ	328
1. Halk eğitimi.....	328
2. Kazakistan'da bilim ve bilimsel araştırmalar	333
3. Sanat kültürü ve basın	339
4. Kazakların maddî kültürü, örf-adetleri ve batıl inançları	345
5. Kazakistan'da devrimci aydınlar	356
6. XX. YÜZYILIN BAŞINDA KAZAKİSTAN	362
1. Ülkenin sosyoekonomik şartları	362
2. Ülke halkının Rusya'da 1905-1907 yıllarındaki devrime katılması	368
3. Yeni devrimci yükselme ve I. Dünya Savaşı şartlarında Kazakistan emekçilerinin mücadelesi	373
4. Kazakistan'da 1916 senesindeki millî ayaklanma	378
5. Kazakistan'da Şubat İhtilali.....	383

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOTALİTER SİSTEMDE KAZAKİSTAN

1. SİVİL DİRENİŞ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN	393
1. Çarlık Hükümeti devrildikten sonra Kazakistan.....	393
2. Sovyet Hükümeti'nin kurulması, ekonomik ve kültürel alanlardaki ilk adımları	399
3. İç savaş yıllarında Kazakistan	408
2. TOTALİTER SİSTEMİN TEŞEKKÜL SAFHASINDA KAZAKİSTAN	413

8	ESKİ DEVİRLERDEN GÜNÜMÜZE KAZAKİSTAN TARİHİ	
1.	Yeni ekonomik politika yıllarında Kazak oba ve köyleri.....	413
2.	Kazakistan'da kollektifleştirme	422
3.	1921-1940 yıllarında Kazakistan sanayisinin gelişmesi	428
4.	Kazakistan'ın sosyal ve siyasi hayatı.....	438
3.	II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA (1941-1945) KAZAKİSTAN	445
1.	Savaşın başlaması ve karakteristiği.....	445
2.	Askeri ekonominin oluşması	449
3.	Cephelerdeki Kazakistanlılar	455
4.	SAVAŞTAN SONRAKI YILLARDA KAZAKİSTAN.....	461
1.	1946-1970 yılları arasında Kazakistan'ın sosyal ve siyasi hayatı.....	461
2.	Sanayinin gelişmesi	468
3.	Bilimse-teknik gelişim ve 1965'deki ekonomik reform.....	474
4.	Kazakistan'da ulaşım sisteminin inşası.....	477
5.	İşçi sınıfının gelişmesi ve sosyal yapıdaki rolü.....	480
6.	Kazakistan'ın köy ekonomisi.....	486
5.	1970 VE 1980'Lİ YILLARDA KAZAKİSTAN	493
1.	Sosyoekonomik gelişme eğilimleri.....	493
2.	Çiftçilik sektöründeki buhranın yansımaları.....	500
4.	Siyasi hayat ve milliyet ilişkileri.....	510
5.	SSCB dış politikasında Kazakistan ve Nevada Semey Hareketi.....	517
6.	KAZAKİSTAN'IN KÜLTÜR HAYATI (1917-1922)	525
1.	Okuma-yazma seferberliği ve halk eğitimini geliştirme.....	525
2.	İlim	531
3.	Edebiyat.....	534
4.	Milli aydınların ortaya çıkışı ve akıbetleri.....	537
5.	Günümüzdeki kültürel süreçler.....	539
7.	KAZAKİSTAN'DA SOSYAL VE DEMOGRAFİK SÜRÇLER (1897-1992)	542
8.	BAĞIMSIZ MILLİ DEVLET OLARAK KAZAKİSTAN.....	553
	DİZİN.....	561

Yayın Kurulu

K. Akışev, M. Kh. Asılbekov, K. M. Baypakov, C. K. Kasımbayev, M. K. Kozıbayev (Yayın Kurulu Başkanı), T. A. Mansurov, K. N. Nurpeyisov, K. A. Pişçulina, Yu. İ. Romanov

Kitabın bölümlerini kaleme alan yazarlar:

I. Bölüm 1. Kısım C. K. Taymagambetov; 2 ve 3. Kısımlar K. M. Baypakov; *II. Bölüm* 1. Kısım B. E. Kömekov; 2 ve 7. Kısımlar K. M. Baypakov; 3, 4 ve 6. Kısımlar K. A. Pişçulina; 5. Kısım O. İ. İsmagulov (§1), K. A. Pişçulina (§2 ve 3); *III. Bölüm* 1 ve 4. Kısımlar C. K. Kasımbayev; 2. Kısım İ. V. Erofeyeva; 3. Kısım C. K. Kasımbayev (§1 ve 4); N. E. Bekmahanova (§2), V. Z. Galiyev (§3), E. C. Velihanov (§5); 5. Kısım Kh. M. Abcanova, D. İ. Dulatova, V. Z. Galiyev (§5); 6. Kısım M. Kh. Asılbekov (§1 – 3, 5), K. İ. Koblandin (§3), K. N. Nurpeyisov (§4), *IV. Bölüm* 1. Kısım K. N. Nurpeyisov; 2. Kısım C. B. Abilgocin (§1,2), M. Kh. Asılbekov (§3), K. S. Aldamcumanov (§2 ve 4), K. N. Nurpeyisov (§4), 3. Kısım P. S. Belan, M. K. Kozıbayev; 4. Kısım B. Ayaganov (§1), M. Kh. Asılbekov (§2-5), C. B. Abilgocin (§6); 5. Kısım Yu. İ. Romanov (§1, 2, 3 ve 5), C. İ. Kuvanışev (§2 ve 4); 6. Kısım Kh. M. Abcanov; 7. Kısım M. Kh. Asılbekov, A. B. Galiyev; 8. Kısım T. Mansurov. *IV. Bölümün* 4. Kısımında 4 ve 5. Paragraflarında C. M. Asılbekova'nın materyalleri kullanıldı.

KİTABIN ÖNSÖZÜ

“Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan Tarihi” Kazakistan İlimler Akademisi’nin Şokan Velihanov Tarih ve Etnoloji Entsitüsü ve A. Kh. Margulan Arkeoloji Enstitüsü tarafından Kazakistan’ın bağımsızlığına kavuşmasından sonraki dönemde okuyucuların istifadesine sunulan ilk tarih inceleme eseridir. Yazarlar kolektifi Kazakistan tarihinde yer almış, fakat gizlenmiş gerçekleri yeni bakış açısıyla ortaya koymaya, tarihi şuur vermeye, Kazak halkının sömürgeci düzene karşı mücadelesini göstermeye, milli bağımsızlık yolunda mücadele eden kahramanların ve totaliter rejiminin yok ettiği Kazak kültür ve biliminin önde gelen mensuplarının isimlerini tekrar canlandırmaya gayret etmişlerdir.

Yazarlar Kazakistan tarihini eksiksiz bir biçimde izah etme amacını taşımamaktadır. Bu gelecekteki tarihçilerin görevi olacaktır. Kitabın temel hedefi okuyucunun Kazakistan’ın çok eski ve yakın dönemdeki tarihinin çok karmaşık ve bazen çelişkili bir çok süreçlerinin anlamasına yardımcı olmaktır. Kitabın bölümlerindeki teorik analizlerinin seviyesi, üslubu ve olaylara yaklaşımı yeknesak değildir. Belki, okuyuculara yazarların şahsi yorum ve değerlendirmeleri mesnetli ve temelli gelmeyip tartışmalı gözükebilir. Yayın Kurulu yazarların bakış açılarındaki farklılıkları törpüleyerek ortak bir kalıba sokmak istemedi. Zaten, bir çok kavramsal konularda tek bir fikir etrafında buluşmayan yayın kurulu, yazarların konumlarını muhafaza etmeyi uygun buldu. Bu, elbette bazı yeni meseleleri ortaya koyma gayretlerinin bir ürünüdür. Bu tip arayışlar henüz sona ermedi. Onlar, belirli bir zaman içinde, yeni gerçeklerin bulunup aklın süzgecinden geçirilmesine ve yeni metodolojik çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Kitabın denemeler

(oçerk) olarak kaleme alınması, konuların zaman diliminin en eski devirlerden günümüze kadar geniş tutulmasına imkan vermektedir. Bu çalışmada yazarlar bütün tarihi, eski devirlerde olduğunu gibi sil baştan tekrar yazmaya çalışmadı. Onlar, kendilerinden önce Kazakistan tarihi araştırmalarına çok emek sarf eden bilim adamlarına saygılı olmayı tercih ettiler.

Halkımızın uyanan tarih bilinci artık geçmiş devirlerimizin gerçekçi açıdan ele alınmasını gerektiriyor. Yazarlar bu ihtiyacı cevap vermek için Kazak halkının geçmiş tarihini ilmi açıdan, tarafsız bir biçimde incelemeye çalıştı. Bu halkımızın gerçek tarihini tekrar yapma ve onun dünya uygarlığındaki yeri ve rolünü tespit yolundaki büyük işin başlangıcıdır.

Bu kitabı hazırlama sürecinde yazarlar bilimsel ve teorik toplantılarda XIX. yüzyılda Kazakistan'da meydana gelen milli kurtuluş hareketlerinin meseleleri, 1916 Milli Kurtuluş Hareketi'nin mahiyeti, 1930'lı yılların başındaki zorla kolektifleştirme ve açlık meseleleri ve totaliter düzenin Kazakistan'daki baskıcı politikaları vb. hususlarındaki tartışmaların öneri ve sonuçlarını özenle dikkate aldı.

Öğretmen ve öğrencilerin Kazakistan tarihi hususunda kitap ve ders gereçlerine her zamankinden daha çok muhtaç olduğu bir dönemde, kitap bu eksikliğin yerini dolduracaktır. Kazakistan tarihini öğrenmek isteyen okuyucuların büyük bir çoğunluğunun ilgisini çekeceğini sandığımız kitap hakkında eleştiri ve uyarıları da memnuniyetle karşılayacağımızı şimdiden bildirmek isteriz.

Yazarlar bu kitabın basımına yardımlarını esirgemeyen Kazakistan Gelişim Vakfı'na samimiyetle teşekkür eder.

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Türkiye'deki tarih araştırmalarında son zamanlara kadar en çok ihmal edilen konulardan birisi Kazak Türklerinin tarihiydi. Özellikle Kazakistan'ın bağımsızlığa kavuştuğu 1991 öncesinde Kazak Hanlığı (1456-1847), Çarlık Rusya ve Sovyet hakimiyeti altındaki Kazaklar konularında birkaç kişinin dışında çalışma yapılmamıştır. Kazaklar hakkında çalışmalar o kadar yetersiz kalmıştır ki, yaklaşık 400 yıllık bir tarihe sahip Kazak Hanlığı hep dikkatlerden uzak kalmıştır. Mesele, en güçlü Türk Devletleri'nden en küçük Türk Beylikleri'ne kadar tarihte kurulan yüz kadar Türk Devleti'nin isimleri sayılırken Kazak Hanlığı her zaman unutulmuştur. Tarihteki Türk Devletleriyle ilgili yayınlanan el kitapları ve ansiklopedilerde de Kazak Hanlığı'na özel olarak yer verilmemiştir. Elbette, bunlar Kazak Hanlığı'nı devlet saymamaktan değil, ancak yeterli çalışmaların olmayışı sebebiyle gözden kaçırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Türkçe yazılmış eserlerde, Kazak Hanlığı ile ilgili bilgilere genel Kazakistan tarihi veya Orta Asya'daki Hanlıklar bahislerinin arasında yer verilmiştir.

1991'de Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra ise durum tersine dönmüştür. Kazakistan Türk araştırmacılarının üzerinde en çok çalıştığı Türk devletlerinden biri olmuştur. Bunun, yeni bağımsızlığına kavuşmuş Türk Devlet ve Toplulukları içinde araştırmacılar için en elverişli ortamın Kazakistan'da bulunmasından ve Türkiye ilişkilerinin gün geçtikçe daha çok önem kazanmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu sebeple, Kazak tarihi üzerine son yıllarda yapılan araştırmalar ve yayınlanan kitaplarda bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Yine de bu sahada daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir.

Elinizde tuttuğunuz ve Kazakistan tarihini en eski devirlerden 1992'e kadar getiren eser Kazak tarihçileri tarafından kaleme alınmış-

tır. Eser 1993'te önce Rusça ve ardından 1994'te da Kazakça olarak Almatı'da yayınlanmıştır. Çalışmayı Kazakistan tarihinin çeşitli sahalarında uzmanlaşmış Kazak araştırmacılar meydana getirmiştir. Eser, Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuştuktan sonra ilk neşredilen Kazak tarihi olma özelliğini taşımaktadır. Bundan dolayı araştırmacılar Sovyet döneminin ideolojik baskılarından uzak özgür bir biçimde kaleme almışlardır. Bununla birlikte, yazarların Sovyet döneminin ideolojik etkisinden tamamen kurtuldukları da söylenemez. Bu da normal karşılanmalıdır. Çünkü, 70 yıl süren ve katı ideolojik baskıların uygulandığı bir rejimde yetişen insanlardan özellikle tarih alanındaki fikir ve düşüncelerinin bir anda değiştirmesi beklenemez. Eski dönemin etkilerinin ortadan kalkması belli bir zamana ihtiyaç duyacaktır.

Elinizdeki kitapta bağımsızlığın daha ilk yıllarında 1993'te yayınlanmış olması sebebiyle, Sovyet tarih anlayışı ile milli tarih bakış açısının birbiriyle çarpıştığı ve bunun da zaman zaman çelişkili yorumlara sebebiyet verdiği görülmektedir. Sovyet dönemi ile bağımsızlık döneminin tarihçilik anlayışlarındaki farklılıklardan doğan bu çelişkilerin aradan geçen 15 yıllık zamana rağmen tamamen bertaraf edilemediği görülmektedir. Nitekim, önde gelen Kazak tarihçileri Kazak tarihinin meselelerini bu kadar zaman zarfında yola koymanın zor olduğunu kabul etmektedirler. Nitekim, elinizdeki kitap 1993'te yayınlanmasına rağmen, hala Kazakistan'da rağbet görmektedir. Mayıs 2006'da Almatı'ya yaptığımız seyahatte kitabın yeni baskılarının hala satılmakta olduğunu gördük. Bu da bize kitabın bazı çelişkileri içinde barındırmasına rağmen, değerini alfabesinde yitirmediğini göstermektedir. Bunda, Kazakistan coğrafyasının dört binlik tarihini kapsayan kitabın bölümlerinin sahalarının en iyi isimleri tarafından kaleme alınmış olmasının da rolü büyüktür.

Bu kitapla, Kazakistan üzerine Kazak tarihçileri tarafından yazılmış bir kitap ilk defa Türkçe'ye kazandırılıyor. Böylece, Türk okuyucuları Kazak tarihçilerinin tarihe bakış açıları konusunda doğrudan bilgi sahibi olacaklardır. Kitabın eski devirleri içine alması, özellikle Türk halklarının ortak tarihini oluşturan Sakalar, Hunlar, Göktürkler gibi eski Türk Devletlerini kapsamaması ona ayrı bir özellik vermektedir. Böylece, uzun yıllar Türk Dünyası'ndan kopuk olarak Sovyet tarih yazıcılığının etkisinde yetişen Kazak tarihçilerinin bu konulara bakış açısını görmek mümkün olacaktır. Aslında, buna benzer şekilde Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da yapılan

çalışmalar da Türkiye Türkçesi'ne aktarılmalıdır. Böylece, Türk Dünyası'ndaki bilgi ve görüş farklılıklarını görmek hem Türk tarihi üzerindeki çalışmaları zenginleştirecektir, hem Türk Dünyası'nda ortak tarih kitapları yazılması projelerine katkı sağlayacaktır. Yine aynı şekilde, Türkiye'deki önemli tarih çalışmalarının da adı geçen ülkelerin dillerine aktarılması, onların Türk tarihçilerinin kullandığı kaynakları, yorum ve düşüncelerini öğrenmeleri bakımından yararlı olacaktır.

Eserin çevirisinde ağırlıklı olarak Kazak Türkçesindeki nüshasını kullandık. Kazak Türkçesindeki bazı tarihi, siyasi ve ekonomik terminolojinin Türkçe karşılıklarını yerine oturtulmasında Rusça nüshasından geniş ölçüde istifade ettik. Etnogenez ve etnogenetik süreçler gibi Türkiye'de üzerinde pek fazla çalışılmamış ve grift terminolojiye sahip konunun Türkçeleştirilmesinde Selenge Yayınlarının sahibi ve bu konuda Rusça'dan önemli çeviriler gerçekleştirmiş bulunan Ahsen Batur'un yardımları büyük oldu. Kendisine müteşekkirim.

Dipnotlarda verdiğimiz Rusça kaynakların Kril alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonunda bir iki harfin dışında Türk Dil Kurumu'nun belirlediği kurallara sadık kaldık. Sadece Rusça "x" harfini TDK'nın belirlediği "h" harfi ile değil "kh" harfiyle verdik. Ayrıca Kazak Türkçesi'ndeki yer, şahıs ve kavram isimlerinde "y" kril harfini, genelde Batılıların Rusça'nın etkisinde kalarak yaptıkları gibi "u" harfiyle değil, yerine göre "uv" ve "v" harfleriyle verdik. Çünkü bu durum Kazak Türkçesi'nin fonotiğine daha uygun düşmektedir. Mesela, vakit kelimesi batılılara göre "uakit", dağ kelimesi "tau" ve okul "oku" olarak yazılmaktadır. Oysa bunlar bizim düşüncemize göre, "vakıt" "tav" ve "okuv" olarak yazılmalıdır. Zaten Kazak "u" sesi için "Ү" şeklinde ayrı bir harf mevcuttur. İki kardeş halkın dil birliğine vurgu yapmak için bazı Kazakça isimlerin Türkçe'deki karşılıklarını parantez içinde vermeye çalıştık. Mesela "Kökşetav" (Gökçedağ), "Aktöbe" (Aktepe) ve "Karataav" (Karadağ) gibi. Bunun dışında, bazen çok nadir de olsa metin içinde bazı açıklamalar yapmaya çalıştık. Bunları köşeli parantez içinde verdik.

En eski devirlerden günümüze kadar geniş bir tarihi kapsayan eserin çevirisinde terminoloji konusunda bir çok güçlükle karşılaştım. Bu güçlüklerin aşılmasında Eskiçağ tarihinin konularında Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu ve Dr. Ferit Baz, Eski Türk Sanatı ve kurganlar üzerine Doç. Dr. Yaşar Çoruhlu ve Orta Asya'nın ilk İslam Devletleri

hususunda Dr. Aydın Usta ilgili metinleri okuyarak yardımlarını esirgemediler. Yine aynı şekilde Dr. Mesut Aydınler de çevirinin bazı kısımlarını okuyarak bazı tashih ve düzeltmelerde bulundular. Kendilerine minnettarım. Ayrıca kitabın son halini okuyan ve yararlı tavsiye ve düzeltmelerde bulunan, daha önemlisi beni bu kitabın çevirisine teşvik eden ve yayınlayan Selenge Yayınları'nın sahibi ve müdürü Ah-sen Batur'a şükranlarımı arz ederim.

Doç. Dr. Abdolvahap Kara

İstanbul, Ocak 2007

BIRINCI BOLUM
ESKİ ÇAĞDA KAZAKİSTAN

I

TAŞ DEVRİ

Bugün, çok eski devirlerde yaşayan atalarımızın hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgiler, onların yaşadıkları mağaralar ve kaya sığınaklarının incelenmesinden elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Bu mağara ve sığınaklarda insan emeğinin işareti – taş araç ve gereçler, onların yapımı esnasında kalan molozlar, yemek artıkları, hayvanların kemikleri korunmuştur. Günümüzde, ilkel hayat süren halklar ve toplumların yaşantısıyla ilgili olarak elde edilen etnografik bilgilerin de önemi büyüktür. Bu bilgiler, eski devir insanların maddi ve manevi kültürünün bazı yönlerini somut bir biçimde anlamaya yardımcı olmaktadır. Bununla beraber, en önemli bilgiyi, ilkel kavimlerin hepsinde bolca rastlanan malzemeler, özellikle de taş âletler vermektedir.

Belirli bir sosyoekonomik oluşumun gelişmesine bağlı olarak, insanlık tarihi uzun zaman dilimlerinden oluşan dönemlere ayrılır. Arkeolojide dönemlere ayırmanın özel metotları geliştirilmiştir. Buna göre, insanlık tarihi taş, tunç, demir ve Ortaçağ dönemlerine taksim edilir. Yukarıda sırasıyla saydığımız devirler alt dönemler ile kültürlerle bölünür. Taş Devri Paleolitik (Eski Taş), Mezolitik (Geçiş Çağı) ve Neolitik (Yeni Taş) dönemlerine ayrılır.

Eski taş devri, insanlık ve onun geçim tarzının şekillendiği zaman, üretim güçlerinin aşağı seviyede olmasıyla nitelenmektedir. İlkel geçim faaliyetleri, tabiatın hazır ürünlerinden istifade ile sınırlıdır. İlk insanlar, yabani bitki, meyve ve sebzeleri toplayıp, hayvanları avlıyorlardı. İnsanlar arasındaki ilişkiler, toplum üyelerinin ekonomik eşitliğine ve emeğin cinsiyet ve yaşa göre, tabii bir şekilde paylaşımına dayanıyordu ve mahiyeti itibariyle kolektif idi.

İnsanların toplumsal organizasyonu, Paleolitik dönemde, gelişmenin karmaşık ve uzun sürecinden geçmektedir. Bu devrin başlangıcında savunma, saldırı, avlanma ve toplayıcılık için ilkel sürüler halinde birlikler oluşturulmuştur. Klanın şekillenmesinden önceki bu sosyal yapı, cemaat ve aile ekonomisi olmadığı için, şekilsiz ve gelişmemiş toplumsal ilişkilerden ibaretti. Bu dönemde evlilik ilişkileri kısmen düzene girmiş bulunuyordu.

İlkel insan sürüsü, alt Paleolitik dönemin en erken iki basamağına, yani Aşölyen Öncesi ve Aşölyen devirlerine tesadüf etmektedir. Aşölyen devrinde yeni toplumsal organizma olan ilkel cemiyet için gerekli ön şartlar tedricen oluşarak gelişmeye başlamıştır. Musteriyen devrinde yerleşiklik, emeği cinsiyet ve yaşa göre tabii şekilde paylaşım mevcuttu. Toplumun ilk şekilleri ortaya çıkmıştı. Geç Paleolitik insan topluluklarının sosyal açıdan yeni bir özellik kazanmasıyla ilkel klan topluluğunun gelişmiş türü ortaya çıktı. Birçok araştırmacının düşüncesine göre, bu nitel (kalitatif) sıçrama, vücut yapıları tamamen günümüz insanının vücuduna benzeyen neanderthallerin akıllı insana (homo sapiens) dönüşmesiyle aynı döneme rastlamaktadır.

1. Doğal durumlar ve eski hominidlerin yaşadığı çevre

Avrasya'nın engin coğrafyasındaki çöllük, kurak ve bozkır bölgelerinde, son 15-20 yıl zarfında, Taş Devrine ait pek çok yerleşim birimi ortaya çıkarılarak incelenmiştir. Bunların kronolojik aralıkları, Pliosen'den Holosen'e kadar olan zamanı kapsamaktadır.

Avrasya'nın kurak bölgelerinin sathındaki rölyefin, yüksek dağlar ile platolar başta olmak üzere, basık çöllere kadar çok çeşitli türleri bulunmaktadır. Çorak bölgelere yayılan bu değişik relyöf ve landşaft, eski hominidlerin (insanlığın ilk ataları) yaşadığı coğrafyanın sadece çeşitli olmasını değil, aynı zamanda benzer özelliklere sahip olmasının da şartı olabilir.

Evrin sırasında ve tamamlanma sürecinde, toprakların işlenmesinde ve keza hominidlerin evrimindeki farklılıklar, kurak bölgelere has özelliklerdendir. Kurak bölgelerde çoğunlukla açık alan yerleşim birimleri (yer üstü tipi) yer almaktadır. Bunların büyük kısmı kompleks bir yapıya sahiptir ve eski hominidlerin aynı jeomorfolojik şartlarda uzun süren yaşamlarının (yüz binlerce yıl) izlerini taşımaktadır.

Kurak bölgede yer alması itibariyle Kazakistan'ın devâsâ büyüklükteki toprakları ve tabii landşaftı, Avrasya'nın verimsiz bölgesinin Paleolitik döneminin incelenmesinde model oluşturabilir.

Kazakistan topraklarında en eski hominidlerin ortaya çıkış şartlarını, insanlık tarihinde Pliosenin ikinci yarısında yaşanan en önemli geçiş döneminin jeolojik ve coğrafi şartlarından hareket ederek incelemek gerekir. En eski hominidlerin Afrika kıtasından başlayarak şimdiki çorak bölge ile Sibiryâ topraklarına kadar engin genişlikte bulunan izleri, onların uçsuz bucaksız çok geniş bir bölgeye yayılarak yaşadıklarını göstermektedir. (Bundan 1.5-1 milyon yıl önce Hazar çevresindeki bozkırlar, Turan düzlükleri, Moğolistan ve Kuzey Çin'de yukarıdakine benzer hal ve durumda olan hominid kolonileri vardır.) Pliosen'in eski tarihi şartlarından anlaşıldığına göre, Asya'nın alçak dağlı ve yumuşak iklimli bozkırları, uzak kuzeye doğru süratle yayılmaya müsaitti. Aslında, Kazakistan, Moğolistan ve Kuzey Çin, Avrasya'nın erken devirlerindeki sakinleri için oykümenanın uzak kuzeyindeki bölgeler olmalıdır.

Pliosen'in sonu ile dörtlük zamanın (1 milyon yıl) doğal şartları, durumu tamamen değiştirmektedir. Hindukuş, Himalaya, Karakorum, Tanrı ve Altay Dağları sadece musonlar için değil, aynı zamanda tabii görünümü tamamen değiştiren ve zamanla bugünkü şeklini veren aşılmaz engeller olarak ortaya çıkmıştır. Buzullarda yükselen sıradağlar, zaman ilerledikçe eskisinden daha da yükselen büyük hacimli yeni toprakların, hatta Paleolitik aralığındaki bölgelerin mozaik yapısını çok önceden belirlemiş görünmektedir. Musonlar ile siklonların güzergahlarının değişmesi, çorak bölgedeki kara ikliminin değişerek sertleşmesine, çok büyük mesahadaki toprakların ıssızlaşarak çöle dönüşmesine sebep olmuştur.

Dünya böyle değişime uğrarken Kazakistan'ın çeşitli bölgeleri, bu değişimlere çeşitli şekillerde uyum sağlamakla birlikte, Turan ile Hazar'ın çöllük bölgesinin durumu değişmemiştir. Hazar Denizi kıyıları ile Üstyurt Platosu'nda Paleolitik ile erken neolitik devirlerine ait birçok yerleşim bölgeleri korunmuştur. Bunlar, erken Paleolitik Devirden neolitik devre kadar olan kesintisiz gelişmenin tanıklarıdır. Hazar çevresi ve Üstyurt Paleolitik devrin çakmaktaşı hammaddesine yataklık etmiştir.

Hazar kıyı şeridi ve Üstyurt platosundaki uzun evrimin temeli, eski tarihi durumun (uygun iklim, avlanma bölgeleri ve mekanları) is-

tikrarı, hammaddenin sınırsız bolluğu ve temiz suyun mevcudiyetinden kaynaklanmış olmalıdır. Yerleşim yerlerinin zamanımıza kadar korunmuş topografyası, kıyı şekillerinin bir çok kere değiştiğini söyleyen jeologların verilerini desteklemektedir.

Sarıarka, uyumlu küçük tepeleri, düz ve geniş ovalı bozkırlarıyla jeomorfolojik bakımından en istikrarlı bölge olmuştur ve hâlâ da öyledir. Paleolitiğin buradaki gelişmesi Aşölyen'in hayli geç bir devrinden başlar ve Geç Paleolitiğe kadar da kesilmez.

Taş Devri mekanlarının topografyasının oluşum özelliklerine bakıldığında, ilk hominidlerin Sarıarka'nın başlıca su yollarıyla geçip gitmiş olmaları mümkündür. Böylece onlar daha da ileri giderek Kuzey Balkaş bölgesine yayıldılar. Eski tarihi durumun istikrarı, göç yollarının belirlenmesi ve belki onların değişmemesi, bunun gibi, hayvanların (avlanma unsurları) yaşadıkları bölgeler ve kuş yollarının da aynı şekilde kalması, değerli hammadde kaynaklarının yeryüzüne çıkması ve daimi su kaynaklarının olması (pınarlar, uçurumlardan akan sular vb.) Paleolitik döneme ait değişik kültürlü ilk toplulukların yerleşim bölgelerinde uzun süre kalmalarına imkan sağlamıştır. Yerleşim alanları ve güzergahlar, önemli ölçüdeki hammaddelerin yüzeye çıktığı yerler, nehir kıyıları, derin akıntılar ve suyu tatlı derelere yakın olmuştur. Ancak, Üst Pleistosen sona ererken (B. C. Ebubekirov'un ifadesine göre) iklim korkunç bir biçimde soğumuş ve kuraklık başlamıştır. Bu elverişsiz durum, su düzenlerini tamamen tahrip etmiştir. Sarıarka'nın birçok bölgelerinde uzun yıllar süren dondurucu soğuklar, bu bölgelerde yaşayan hayvanlar ile bir zamanlar burada geleneksel hayat tarzı oluşturan, fakat daha sonra terk eden hominidler arasındaki ilişkileri koparmıştır. Evrim, Neolitik döneme kadar, sadece İrtiş boyundaki Sarıarka çevresinde ve geçiş bölgelerinde kesintiye uğramamıştır.

Geçici bölgelere her zaman özel ilgi gösterilmiştir. (Sirderya yakınındaki) Karatav [Karadağ], bu ilginç geçiş bölgelerinden birisi olarak gözükmektedir. Burası, kendine has coğrafi özelliğini, bir tarafının Tanrı Dağları'nın kuzey kesimine dayalı olmasından almaktadır ve bu yüzden yüksek rakımlıdır ki, muhtemelen çok soğuk devirlerde buzlarla kaplıydı. Diğer taraftan, burası, çok geniş iki bölgenin, yani Orta Asya'nın kumlu çölleri ile saz balçıklı Betbakdala Çölü'nün arasında bir sınır vazifesi görmektedir. İklim olarak bakıldığında, Karatav'ın durumu daha elverişlidir. Bu durum, Karatav Sıradağları böl-

gesinde uzun zamanlar boyunca, en azından Üst Pliosen'den beri korunmuştur. Neogen devrinden beri muhafaza edilen bir çok fosilleşmiş bitki ve hayvanlar da bunun delilidir. Karatav Sıradağları'nın çöl bölgesinde bulunuyor olması, burada kalın kum katmanları (kenar bölgelerde) ve sarı topraklı tabakaların (çukurlarda) oluşmasına sebep olmuştur. Karatav Sıradağları'nın bir çok bölgesinin jeolojik yapısı, önemli miktarda hayvanın burada devamlı yaşaması için elverişli bir ortam hazırlamıştır. Bu yüzden hayvan kemiklerinin yığınlar oluşturan kalıntıları bir çok yerde bulunmuştur.

Bütün bunların eski hominidlerin burada yerleşmesine yol açmış olmasına şaşdırmamak gerekir. Çünkü onlar, gerekli yiyecek, su kaynakları, ayrıca nehir kıyıları, mağara ve killi topraklı bölgelerde yaşamak için elverişli istasyonları da bu burada buluyorlardı.

Fakat, büyük ihtimalle, geçiş (sınır) bölgelerin bir özelliği, olay ve fenomenlerin kesik kesik ve çok çeşitli olmasıdır. Mesela, Karatav Sıradağları'nın Paleolitik gelişimi en fazla iki hatlı (üç de olabilir) bir özelliğe sahiptir. Birincisi Karatav'ın kuvest bölgeleri için geçerlidir ve yoğun siyah silisyum tabakasına dayanmaktadır (başlıca mekanları - Börıkazgan, Tenirkazgan). En eski istasyonlar, Yontukova'nın [Penepplain] bir dönemlerdeki geniş ilk yüzündeki kuvest kalıntılarının yüksekliği ile ilişkilidir. Daha geç Aşölyen, Musteriyen istasyonlar ile Geç Paleolitik kuvest yamaçlara yayılmıştır ki, Erken Paleolitiğin Börıkazan ve Tenirkazan gibi istasyonlarıyla karşılaştırıldığında kronolojik farklılıkları oldukça fazladır.

İkinci hat, daha iyi fizikî özelliklere sahip olan ve yarı mamullerinden kaliteli kopyalar alma imkanı sağlayan açık gri renkli silisyum üzerinde gelişmiştir. Bunun ana alanı, Ş. Velihanov İstasyonu'dur. İstasyonun yegane olmasının sebebi, varlığının, killi topraklarda kaybolan nehir yatakları tarafından aşındırılan ve bulunduğu bölge itibariyle Kenozoik devir çöküntüleriyle teması bulunan büyük bir platonun tarihiyle ilişkili olmasıdır. Belki de Velihanov Paleolitiği'nin evrimi, A. G. Medoyev Arslanlı Kültürü olarak adlandırılan Budennıy köyü yakınındaki konglomeradan (yığışım) oluşan Paleolitiğe kadar uzanmaktadır.

Üçüncü gelişim hattının veya gelişim hatlarının izleri çöküntü kayalarda (kumluklarda) mevcuttur. Jeolog B. C. Ebubekirov'un verdiği bilgilere göre, Ş. Velihanov İstasyonu çevresi ve başka yerlerden Geç Paleolitik döneme ait (A. G. Medoyev'in tespiti) birkaç örnek toplan-

mıştır. Bunlar, tipolojik özellikleri bakımından Sarı-Arka'nın Sayak Kùltürleri'ni hatırlatmaktadır.

Kazakistan'ın dağlık bölgeleri henüz yeterince araştırılmamıştır. Bu tür bölgelerde Paleolitik istasyonları arama işinin zorluğu, su birikintisi ve rölyeşlerin hızlı değişim özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yerkürenin belli bölgelerinin iklim ve coğrafi özelliklerine göre meydana gelen çeşitli doğal şartlar, maymunlar ile yarı maymunların (primatlar) insana dönüşümünün her yerde aynı şekilde gerçekleşmediğinin temel göstergeleridir. Bir çok durumda çeşitli enlemlerdeki halkların eski geçim şekilleriyle ilkel kùltürlerindeki farklılığın sebeplerini de bu faktörlerde aramak gerekir. Bunlar, insanlığın ve medeniyetin daha sonraki gelişim hızını da etkilemiştir.

2. Erken Paleolitik

Erken Paleolitik Devir, üç büyük döneme ayrılır. Bunlar, Oldovan (2.6 milyon – 700 bin sene öncesi), Aşölyen (700 bin – 150-120 bin sene öncesi) ve Musteriyen (150-120 bin – 31-30 bin sene öncesi) dönemleridir. Bütün Taş Devri boyunca, el âletlerinin yapımında temel rolü taş oynamıştır. Bundan dolayıdır ki, biz eski mekanlarda çoğunlukla taştan yapılmış eşyaları bulmaktayız. Neolitik istasyonlarından ise hayvan kemiklerinden yapılmış eşyalar ele geçirilmektedir. İnsanlar taşın kıymetini çok iyi kavramışlardır. Malzeme seçimi, genellikle, âletlerin yapılış amacına bağlıdır. Taşlar, şekil ve tip özelliklerine göre kesici, kırıcı, sivritaş, kazıyıcı, delgi, bıçak, delici vb. olarak ayrılmıştır.

Könirdek köyü civarında ağır silisyumdan yapılmış sivri uçlu kırıcı, en eski el âletlerinden birisi bulunmuştur. Bu âlet, Karatav Sıradağları'nın güneybatı sırtlarından geçen Arslanlı Nehri havzasının bir milyon yıllık alt devrin en yüksek sekisini oluşturan çimentolaşmış kalın konglomera tabakasında bulunmuştur. Klektoniyen tipi olarak adlandırılan bu en eski âletlerin, kendilerinden sonrakilerden ayırt edici önemli bir özelliği, kırıcı kısmının yarısından fazlasını oluşturan orantısız büyük kırıcı yapısıdır. Bunlardan başka, aynı yerde pürüzlü büyük yuvarlak taşlar da bulunmuştur. Sözü edilen âlet de bu taşlardan kırılarak imal edilmiştir. Aşölyen dönemine ait Börıkazgan ve Tenirkazgan İstasyonları, hepsinden daha çok dikkat çekicidir. Bunlar, galençik, dolomit ve alevrolit gibi kayalardan oluşmuş üstü düz, yüksek bir tepededir. Bu âletlerin bulunduğu mıntıka Cambıl vilaye-

tine bağlı Talas ilçesindeki Lenin Kolhozu'nun güneydoğu tarafındadır. Bu istasyonlarda çalışma âletinin yayılımı kesinlikle sınırlıdır. Belirli alanın dışında işlenmiş silisyum eşyalara nadiren rastlanmaktadır. N. A. Alpısbayev, Börıkazgan ve Tenirkazgan'da bulunan Paleolitik Devir eşyalarını dört gruba ayırmaktadır: Tek taraflı, iki taraflı vurucu âletler; eski devirlerin ağır kırıcıları; çok büyük pürüzlü yuvarlak taşlar. Bunlardan birinci gruptakiler çoğunluktadır. Vurucu âletler, Güneydoğu Asya ile Afrika'nın Şölyen ve Aşölyen devirlerinin kalıntılarının bulunduğu yerlerdeki kaba taşlardan pek farklı değildir.¹ Bunların tipi, her zaman bir ucu yontularak sivriltilmiş, ikinci ucu doğal pürüzsüzlüğü korunarak az işlenmiş kaya parçalarıdır.

Alt Paleolitik Devirde, insanlar bir taşı yontmak için bir taşı diğere vurmuşlardır. Bu yönteme, yontma tekniği veya çakıl taşı kültürü denilmektedir. Çünkü hammadde olarak çoğunlukla nehir taşları kullanılmış; bilâhare kullanımda daha iyi neticeler veren vurucular ortaya çıkmıştır. Bunların dışı pürüzlü, şeklen yuvarlak veya ovaldır. Mesela, H. A. Alpısbayev'in Karatav Sıradağları civarında bulduğu âletler, yukarıda ifade edilen yöntemle imal edilmiştir. Bu âletlerin yapımında çakıl taşları kullanılmıştır. Âletler her iki taraftan vurularak yontulup imal edilmiş, daha sonra vurucu âlet olarak kullanılmıştır. Karatav Sıradağları âletleri konusundaki incelemelerin sonuçları, Alt Paleolitikte iki lokal bölge olduğunu söyleyen Movius'un² temel kuramlarıyla çelişmektedir. Bu lokal bölgelerden biri, Hindistan, Güney, Batı Avrupa, Ön Asya ve Afrika'yı içine almaktadır. Buralarda yaşayanların özelliği, sadece el kesicileri ve el âletleri kullanmalarındadır. İkinci bölgeye Kuzeybatı Hindistan, Yukarı Burma, Çin ve Java girmektedir. Bunların hayatında iki taraflı ve tek taraflı kesici âletlerin kullanımı vardır. H. A. Alpısbayev, Güney Kazakistan'da bulunan taş âletleri esas alarak şu hükme varmaktadır: "İki ve tek taraflı kesici âletler ile el kesicilerin aynı yerde bulunmuş olması, tamamen farklı bir Asya Alt Paleolitik kültürü olduğu ve Alt Paleolitik Devirde Asya'nın kendisine has bir gelişme yolu takip ettiği şeklindeki görüşü

1 H. A. Alpısbayev, "Olduvej men Soan Maltatas İndustriyası jane Onın Karatavdagı Tas Kuraldarımen Özara Katsı", *Kazakstandı İzdevler Men Kazbalar*, Almatı 1972, s. 47-56.

2 H. L. Movius, *Early Man And Pleistocene Stratigraphy in Southern and Eastern Asia*. Papers of the Peabody Museum of Am. Archael and Ethnol. Cambridge, Mass. 1944, Vol. XIV. No: 3, s. 284.

kabul etmemize imkan vermektedir.”³ Güney Kazakistan’da ele geçirilen materyallerin Asya ve Afrika bölgelerinde ortaya çıkarılan iş âletleriyle aynı veya benzer olması, Alt Paleolitik kültür gelişiminin bir olduğu hususunda yorum yapmamıza imkan vermektedir. Bu kültürlerde değişim ve gelişim aynı yolları takip etmiştir.

Aşölyen Devrinin kalıntıları, Merkezi Kazakistan’da bulunmuştur. Burada âletler bir tür siyah ve gri-yeşil renkli silisyumdan imal edilmiştir. Bu istasyonlardan biri olan Kudayköl, Sarıarka’nın kuzeydoğu sınırındadır. Aletler arasında “biface”, yani taşın iki yüzeyinin de işlenmesiyle yapılan âletler, hayvan derilerinin işlenmesi ve ağaç işlerinde kullanılan kazıyıcı ve buna benzer bir çok yuvarlak taşlar vardır. Buradaki kırıcılar ve levhalar, yuvarlak taşlar yarılarak imal edilmiş ve el âletleri olarak da kullanılmıştır. Merkezi Kazakistan’daki diğer Aşölyen Devrine ait kalıntılar bulunan bölgeler arasında Cezkazgan şehrinin 150 km uzaklıkta Caman Aybat, Karagandı vilayetinin Cezdi ilçesinde bulunan Obalısay mekanlarını ayrıca zikretmek gerekir. Taş âletler arasında rüzgarlardan aşınmış kesici âletler dikkat çekicidir.

Günümüzde, yazarın 1989 Haziranında bulduğu Kozıbay isimli buluntu yeri, Doğu Kazakistan vilayeti topraklarındaki en eski yadigârları barındırmaktadır. Bu istasyon, Kolgutı Nehri boyunda, Kürşim ilçesinin Karatogay obasına yakın bir yerdedir. İlkel insanın elinden çıkmış ve aralarında kesici âlet, iki tarafı işlenmiş âlet ve siyah renkli silisyum cinsinden malzeme ile imal edilmiş kırıcılar bulunan taş âletler, Kozıbay üretim bölgesinin yüksek terasında bulunmuştur.

Geç Musteriyen Devrinde, taş işlemenin değişik bir yöntemi ortaya çıkmış; fakat bazı bölgelerde çakıl taşı yöntemi de eskisi gibi varlığını devam ettirmiştir. Güney ve Merkezi Kazakistan topraklarında bu tür yadigârlardan bol miktarda bulunduğu bilinen bir gerçektir; zaten birçok yayında bunlardan söz edilmiştir.

Böyle kalıntılardan birini 1958’de H. A. Alpısbayev bulmuştur. Bu çok tabakalı istasyona daha sonra büyük Kazak eğitimci ve bilim adamı Ş. Ş. Velihanov’un ismi verildi. Bu istasyonda beş kültür tabakası mevcuttur. Buralarda taş âletler, ateş saklama yerleri, ocaklar ile at, bizon ve bozkır antilobu gibi çeşitli hayvanların kemikleri bulundu. Gü-

3 H. A. Alpısbayev, “Znaçeniye Paleolita Dlya Rasçleneniya Antropogenovıkh Otlojeniy”, *Kul’tura Drevnikh Skotovodov i Zemledel’tsev Kazakhstana*, Almatı, 1969, s. 119.